

ΕΥΛΟΓΙΟΥ ΚΟΥΡΙΑ ΛΑΥΡΙΩΤΟΥ

ΤΟ ΖΗΤΗΜΑ ΤΗΣ ΘΕΟΠΝΕΥΣΤΙΑΣ ΤΩΝ ΑΓΙΩΝ ΓΡΑΦΩΝ
ΕΝ ΤΗ ΟΡΘΟΔΟΞΩΙ ΑΝΑΤΟΛΙΚΗΙ ΕΚΚΛΗΣΙΑΙ,
ΓΕΝΙΚΗ & ΜΕΡΙΚΗ ΘΕΟΠΝΕΥΣΤΙΑ

*(Ἀπόσπασμα ἐκ τῶν Ἀλβανικῶν μελετῶν
ἐπὶ τῆς μεταφράσεως τῆς Κ. Διαθήκης Μερ.
β'. κεφ. α'. σ. 136—151).*

ΤΥΠΟΙΣ
Μ. ΤΡΙΑΝΤΑΦΥΛΛΟΥ ΚΑΙ ΣΙΑΣ
ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ
1933

BK
K 315a

ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΟΥ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

026000334335

Αρβ. εσ. 159013

ΕΥΛΟΓΙΟΥ ΚΟΥΡΙΛΑ ΛΑΥΡΙΩΤΟΥ

ΤΟ ΖΗΤΗΜΑ ΤΗΣ ΘΕΟΠΝΕΥΣΤΙΑΣ ΤΩΝ ΑΓΙΩΝ ΓΡΑΦΩΝ
ΕΝ ΤΗ ΟΡΘΟΔΟΞΩ, ΑΝΑΤΟΛΙΚΗ, ΕΚΚΛΗΣΙΑΙ,
ΓΕΝΙΚΗ & ΜΕΡΙΚΗ ΘΕΟΠΝΕΥΣΤΙΑ

(*Ἀπόσπασμα ἐκ τῶν Ἀλβανικῶν μελετῶν
ἐπὶ τῆς μεταφράσεως τῆς Κ. Διαθήκης Μερ.
β'. κεφ. α'. σ. 136—151).*)

ΤΥΠΟΙΣ
Μ. ΤΡΙΑΝΤΑΦΥΛΛΟΥ ΚΑΙ ΣΙΑΣ
ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ
1933

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ
Μητροπολιτικὴ
ΕΥΑΓΓΕΛΙΟΥ ΚΟΥΡΙΛΑ

ΜΕΡΟΣ ΙΙ.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α΄.

Η ΚΡΙΤΙΚΗ ΤΗΣ ΜΕΤΑΦΡΑΣΕΩΣ ΚΑΙ ΤΙΣ Η ΟΡΘΗ ΕΡΜΗΝΕΙΑ ΤΗΣ ΑΓΙΑΣ ΓΡΑΦΗΣ

«Πᾶσα Γραφή θεόπνευστος» ἡ ὀρθὴ μετάφρασις *e hyffrygysuare*.—Πολυζήτητον τὸ χωρίον.—Γενικὴ καὶ μερικὴ τῶν Γραφῶν θεοπνευστία.—Τὸ ἀνθρώπινον στοιχεῖον, (᾿Ωριγένης, ᾿Αθανάσιος).—Πῶς προῆλθεν ἡ διάκρισις.—᾿Ο Παῦλος, ἀνθρώπινως διαλέγεται.—᾿Η κατὰ λέξιν θεοπνευστία καὶ αἱ διαφοραὶ τῶν κωδίκων ἀσυμβίβαστα.—Οὐδὲν πάρεργον ἐν τῇ Γραφῇ.—Οἱ ὑπὲρ τῆς μερικῆς θεοπνευστίας.—Αἱ δυσκολαί.—᾿Η γνώμη τοῦ Ζολῶτα.—Τὸ ἐξ ὑποκειμένου καὶ ἀντικειμένου τῶν ἱερῶν συγγραφέων.—Τὸ διττὸν τῆς θεοπνευστίας.—᾿Η θεία ἐπιστάσια—Θεολογ. ἔρις, Δέσσιος καὶ Χάμελ.—Πᾶσα Γραφή θεόπνευστος (ἐρμηνεῖα δόκιμος).—᾿Η ἔρις ᾿Ιακώβου Α΄ τῆς ᾿Αγγλίας καὶ τοῦ καρδινάλιου *du Perron*.

Εἰσαγωγή εἰς τὴν ᾿Ερμηνείαν τῆς Κ. Διαθήκης

Β΄ Τιμ. 3, 16. Πᾶσα γραφή θεόπνευστος καὶ ὠφέλιμος πρὸς διδασκαλίαν. κτλ.

Γρηγ. Φίθε κάρτα ἐ φόλε σὶ δὸ Περντία, ἔστ' ἐ βεγίερε πέρ τὲ διδάξουρε κτλ.

Χριστ. Γίθε σκρόνα ἐστε φρύρε νγα Περενδια, εδὲ ε δοβισεμε περ μεσίμ κτλ.

Δυστυχῶς ἡ ᾿Αλβανικὴ, ὅπως πᾶσα ἀρχαιοπινῆς καὶ μὴ γραφομένη γλῶσσα, εἶναι λίαν ἐνδεὴς εἰς ἐπίθετα καὶ ῥηματικά. τὸ θεόπνευστος, οὔτε ὅπως μετέφρασεν ὁ Γρηγόριος: ε φόλεσὶ δὸ Περντία (γραφή) ὁμιληθεῖσα καθὼς θέλει ὁ Θεός, οὔτε αὐ, ὡς ὁ Χριστοφορίδης: φρύρε νγα Περενδιά πνευσθεῖσα ὑπὸ τοῦ Θεοῦ, ἀποδίδεται ἀκριβῶς καὶ κατὰ κυριολεξίαν.

Εἰς τὴν Βουλγάταν ὁ ἅγιος Ἰερώνυμος ἔχει: *Omnis scriptura divinitus inspirata*, ὅπερ κάλλιον ἀνταποκρίνεται πρὸς τὰ ληθές, διότι τὸ *divino* σημαίνει θεῖαν εἰσήγησιν προφέρειν, προορᾶν τὸ ἐκ θείας ἐπιπνοίας κττ¹. ὅπερ ἐνταῦθα ἐνισχύεται ἐπὶ πλέον ἐκ τοῦ *inspiro* (=ἐμπνέω). Νῦν πλουτισθεῖσα ἀρκούντως ἡ Ἀλβανικὴ ἐκ τε ὀθνείων καὶ αὐτοσχεδιασθεισῶν λέξεων, ἔχει ἀνάλογον πρὸς τὸ θεόπνευστος λέξιν τὸ *shpirtuale* καὶ τὸ γηγενές *ifrymesuare* ἴσως ἡ τελευταία, ἧ κατακόρως χρῆται ὁ Φανόλης ἐν τῇ τῶν ἐκκλησ. ὕμνων μεταφράσει, ἠδύνατο νὰ χρησιμοποιηθῆ ἐνταῦθα πρὸς παράστασιν τοῦ θεοπνεύστου, ἀλλὰ καὶ τὸ *ifrymesuare* οὐδὲν ἄλλο σημαίνει, εἰ μὴ αὐτὸ τοῦτο τὸ πνευσθεῖσα. διότι ὡς εἶδομεν καὶ ὁ Φανόλης εἰς τὴν μετάφρασιν τοῦ ἁγίου Πνεύματος οὐ χρῆται τῷ *fryme*, ἀλλὰ τὸ *shpirt*. ἄρα τὸ ἀ' συνθετικὸν τὸ θεός, ὅπερ οἱ μεταφρασταὶ ἀνωτέρω ἔβηκαν κατὰ παράταξιν, ἐλλείπει τελείως ἐκ τοῦ *frymesuare* διὰ τοῦτο πρέπει νὰ σχηματίσωμεν νέαν λέξιν ἀνάλογον τῷ *divino*, καὶ ὡς τοιαύτην προτείνω *hyj frymonj* (ἐκ τοῦ *fryme* = πνεῦμα, καὶ οὐχὶ ἐκ τοῦ *frynj* = πνέω) οὗ ἡ παθ. μετ. *ihyjfrymesuare* καὶ ἐπιθ. *ihyjfrymesore* ὅπερ δηλοῖ ἀκριβῶς τὸ θεόθεν ἐμπνευσμένος². Ἴν' ἀποδείξωμεν πόσον σπουδαῖον εἶναι τὸ χωρίον τοῦτο, ὅπερ τοσοῦτον εὐχερῶς καὶ ἀκρίτως ἀπεδόθη εἰς τὴν Ἀλβανικὴν, καὶ ἐκθέσωμεν καὶ τὰς ἀρχὰς τῆς Ἑρμηνευτικῆς, αἵτινες ἐξ αὐτοῦ τούτου ἀπορρέουσιν, ἀναγκαζόμεθα νὰ ἐπεκταθῶμεν εἰς τὴν κατὰ τοὺς πατέρας τῆς Ἐκκλησίας ἑρμηνείαν αὐτοῦ καθόσον ἐπὶ τούτου στηρίζεται ἡ θεοπνευστία τῆς Κ. Διαθήκης.

Ἡ θεοπνευστία ἐν τῇ ἁγίᾳ Γραφῇ εἶναι γενικὴ ἐπεκτεινομένη καὶ ἐπ' αὐτῶν τῶν λέξεων, ἧ μερικὴ ἀναφερομένη μόνον ἐπὶ τῶν οὐσιωδῶν μερῶν τῆς θείας ἀποκαλύψεως, τῶν εἰς τὴν δογματικὴν καὶ ἠθικὴν ἀφορώντων, καὶ εἰς ὧν τὴν ὀρθὴν παράστασιν ἡ ἀνθρωπίνῃ ἀντίληψις δὲν εἶναι ἱκανὴ ἀφ' ἑαυτῆς ἀνευ τῆς ἐπιπνοίας τοῦ ἁγίου πνεύματος νὰ προχωρήσῃ; Τὸ ζήτημα τοῦτο

¹ Βλ. Λεξικὸν Λατινο-γερμανικὸν τοῦ K. Georges (Leipzig 1879).

² Ἐκ τοῦ *hyj*=θεός (ᾧθεν *hije*=θεῖος χάρις *hiresi* ἀγιότης *hyenueshim* θεῖος (Bogd. ἐν Cun. proph. Balkan—Archiv III 204), *hyjni* θεότης, εὐρίσκονται δὲ ἐν τῷ Λεξ. τοῦ Χριστοφορίδου ἐπίθετα *hyjdi* θεολογία καὶ *hyjditune* θεολόγος. Περὶ τῆς ἐτυμολογίας τῆς λέξεως, ὅπερ ἀσφαλῶς εἶναι ἐκ τοῦ *hyll* ἢ *yll*=ἄστρον, ἥλιος. (Ἵλλος καὶ Φρυγοπελασγικὸν Ὕλλος = θεός τοῦ φωτός) ἐς ἄλλοτε. Κατὰ τὴν Ἑλλ. μυθολογίαν ὁ Ὕλλος υἱὸς τοῦ Ἡρακλέους, ἦλθεν εἰς Ἰλλυριὴν μετὰ τῶν Ἰλλυριῶν Φαιάκων. Ἡ λ. θεόπνευστος τὸ ἀ' παρὰ Παύλῳ ἐνταῦθα. ἴσως κατὰ τὸν Κοραῆν ἔδωκεν ἀφορμὴν εἰς τὸν σχηματισμὸν τὸ Ἰωβ 32, 8. «Ἀλλὰ πνεῦμα ἐστὶν ἐν βροτοῖς, πνοὴ δὲ παντοκράτορος ἡ διδάσκουσα». Ἐπειτα ἐν τοῖς τοῦ Τρισμεγίστου Ἑρμοῦ Ἱατροσοφικοῖς συναντῶμεν τὸ θεόπνοος (Ideler. Anecd. medica I, 17, 14) καὶ θεήανους παρ' Ἀναστ. Σιναίτη (Migne Patr. Gr. 89, 1169 A).

ὑπῆρξεν ἀνεκάθειν ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ σπουδαιότατον καὶ αἱ γνῶμαι τῶν πατέρων ἀμφιταλαντεύονται, ὡς καὶ αἱ ἐκκλησίαι νῦν ἀντιδιαφέρονται ¹. Ἡ ἡμετέρα Ὁρθόδοξος Ἀνατολ. Ἐκκλησία καὶ ἡ Δυτικὴ τῇ παραδόσει συνφύδα μόνον ἐπὶ τῶν σπουδαιότερων δέχονται τὴν θεοπνευστίαν. «ἐν δὲ τοῖς μέρεσιν, ἐν οἷς περιέχονται ἀλήθειαι καὶ γνώσεις δυνάμεναι νὰ γνωσθῶσι καὶ ὑπὸ τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος, οἷον ἐν τοῖς ἱστορικοῖς μέρεσι τῆς Ἀ. Γραφῆς κτλ. ὑπάρχει μόνον ἐπιστάσια τοῦ θείου Πνεύματος» ². Οἱ Διαμαρτυρόμενοι οἱ μὲν καὶ τὰς αὐτὰς τὰς λέξεις τῆς Ἀ. Γραφῆς ἐκλαμβάνουσιν ὡς ὑπαγόρευσιν τοῦ ἁγ. Πνεύματος, ἀλλ' ἐν τούτοις καὶ ἀπορρίπτουσι βιβλία αὐτῆς, οἱ δὲ Σωκινανοὶ καὶ Ἀρμινιανοὶ ἀποδέχονται, ὅτι πᾶν τὸ ἀναφερόμενον εἰς τὴν πίστιν καὶ τὰ ἥθη ἐξέθησαν οἱ ἱεροὶ συγγραφεῖς ἀκριβῶς, τὰ δὲ ἄλλα οὐχὶ τοσοῦτον ἐπιμελῶς καὶ ἀκριβῶς ³. Ὁ κ. Ἀνδρόυτσος φρονεῖ ὅτι τὸ πρῶτον ἐπὶ τῆς Μεταρρυθμίσεως ἐξελήφθη ἡ θεοπνευστία ὡς κατὰ λέξιν ἔμπνευσις τῶν θείων ἀληθειῶν, καὶ ὑπὸ τινων Δυτικῶν ἐγένετο ἡ ὡς ἀνωτέρω διάκρισις τῆς θεοπνευστίας ⁴. Ἴσως ὁ σοφὸς καθηγητῆς θέλει νὰ εἴπῃ, ὅτι τότε τὸ πρῶτον διευτυπώθη ἐπισήμως ὑπὸ τῆς ἐκκλησίας τοιαύτη γνώμη, διότι ἡ διαφωνία καὶ ἡ ἔρις ὑπῆρξεν ἀνεκάθειν ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ. Ἐν τοῖς Ψευδοκλημεντίοις διακρίνεται ὑπὸ αἰρετικῶν τὸ περιεχόμενον τῆς Π. Διαθήκης εἰς μέρη ἀληθῆ καὶ εἰς μέρη ψευδῆ ⁵. Ὁ Ὁριγένης, ὅστις θεωρεῖται ὁ διαπρεπέστερος θιασώτης τῆς καὶ ἐπ' αὐτῶν τῶν λέξεων θεοπνευστίας τῆς Ἀγ. Γραφῆς, ποιεῖται τὴν διάκρισιν ταύτην. «Ἐὰν λίαν σαφῶς καὶ ἐκπεφασμένως δέ τις ἀνθυποφέρῃ, λέγει, διὰ τὴν ἔννοιαν τῆς ἀναπτύξεως τῶν ἀπαρχῶν, φάσκων μετὰ τὰ Εὐαγγέλια τὰς Πράξεις καὶ τὰς Ἐπιστολάς φέρεσθαι τῶν ἀποστόλων, καὶ κατὰ τοῦτο μὴ ἄν ἔτι σώζεσθαι τὸ προαποδοδομένον περὶ ἀπαρχῆς, τὸ ἀπαρχῆς πάσης γραφῆς εἶναι τὸ Εὐαγγέλιον, λεκτέον ἦτοι νοῦν εἶναι σοφῶν ἐν Χριστῷ ὠφελημένων ἐν ταῖς φερομέναις ἐπιστολαῖς, δεομένων, ἵνα πιστεύωνται μαρτυριῶν τῶν ἐν τοῖς νομικοῖς καὶ προφητικοῖς λόγοις κειμένων, ὥστε σοφὰ μὲν καὶ πιστὰ λέγειν, καὶ σφόδρα ἐπιτεταγμένα τὰ ἀποστολικά, οὐ μὴν παραπλήσια τῷ: Τάδε λέγει Κύριος Παντοκράτωρ. Καὶ κατὰ τοῦτο ἐπίστησον, εἰ, ἐπὶ ἀν λέγῃ ὁ Παῦλος: «Πᾶσα γραφὴ θεόπνευστος καὶ ὠφέλιμος», ἐμπεριλαμβάνει καὶ τὰ ἑαυτοῦ γράμματα, ἢ οὐ τό, «κἀγὼ λέγω, καὶ οὐχ ὁ Κύριος», καὶ τὸ «ἐν

¹ Ἐν τῇ περὶ Ἀλεξάνδρου Λυκούργου πραγματείᾳ ἡμῶν ἐλάβομεν ἀφορμὴν νὰ γράψωμέν τινα περὶ τοῦ σπουδαιότατου τούτου ζητήματος βλ. «Θεολογία» Τόμ. Ε' (1927) σ. 334 - 341 καὶ Σ' (1928) σ. 70 - 80. ² Ζ. Ῥώση Δογματ. σ. 470 βλ. διεξοδικώτερον ἐν τῷ Θεολογικῷ τοῦ Εὐγ. Βουλάρεως (Βενετία, 1872) σ. 23 - 29. ³ Χρ. Ἀνδρούτσου, Δοκίμιον Συμβουλευτικῆς ἐξ ἐπόψεως Ὁρθοδόξου (Ἀθήναι, 1901) σ. 105 - 6. ⁴ Δογματικὴ τῆς Ὁρθοδόξου Ἀνατ. Ἐκκλησίας (Ἀθήναι, 1907) σ. 4. ⁵ Θεολογία Σ' σ. 73.

πάσαις ταῖς ἐκκλησίαις διατάσσομαι», καὶ τὸ «οἷα ἔπαθον ἐν Ἀντιοχείᾳ, ἐν Ἰκονίῳ, ἐν Λύστροις» καὶ τὰ τούτοις παραπλήσια, ἐνίοτε ὑπ' αὐτοῦ γραφέντα καὶ κατ' ἐξουσίαν, οὐ μὴν τὸ εἰλικρινὲς τῶν ἐκ θείας ἐπιπνοίας λόγων. ἢ καὶ τοῦτο παραστατέον, ὅτι ἡ Παλαιὰ μὲν οὐκ Εὐάγγελιον ὅσον ἐπὶ τῇ ἀκριβείᾳ τῆς τοῦ Εὐαγγελίου φωνῆς, οὕτως οὐκ ἔσται Εὐάγγελιον τὸ κατὰ τὰς ἐπιστολάς πᾶν γράμμα, ὅταν παραβάλληται τῇ διηγήσει τῶν περὶ Ἰησοῦ πράξεων καὶ παθημάτων καὶ λόγων αὐτοῦ. . »¹. Οὕτως οὖν ὁ Ὁριγένης διακρίνει σαφῶς ἐν ταῖς Γραφαῖς τὸ ἀνθρώπινον στοιχεῖον ἐν τοῖς σχετικοῖς τοῦ Παύλου χωρίοις². Ἀλλαχοῦ οὗτος συγκρίνων τοὺς ἐνικῶς κειμένους Μακαρισμοὺς πρὸς τοὺς πληθυντικῶς εἰρημένους μετὰ πολλὴν συζήτησιν λέγει: Εἰ δὲ «τὰ λόγια Κυρίου λόγια ἁγνά, ἀργύριον πεπυρωμένον, δοκίμιον τῇ γῆ, κεκαθαρισμένον ἑπταπλασίως» καὶ μετὰ πάσης ἀκριβείας ἐξητασμένως τὸ ἅγιον Πνεῦμα ὑποβέβληκεν αὐτὰ διὰ τῶν ὑπηρετῶν τοῦ λόγου, μήποτε καὶ ὑμᾶς διαφεύγη ἡ ἀναλογία, καθ' ἣν ἐπὶ πᾶσαν ἔφθασε γραφὴν ἢ σοφίαν τοῦ Θεοῦ, θεόπνευστον μέχρι τοῦ τυχόντος γράμματος. Οὕτως ἡμεῖς ὑπολαμβάνομεν περὶ πάντων τῶν ἐξ ἐπιπνοίας τοῦ ἁγ. Πνεύματος ἀναγεγραμμένων. . . . »³. Δὲν εἶναι ἀντίφασις ταῦτα πρὸς τὰ ἀνωτέρω, ὡς τις ὑπέλαβεν⁴, ἀλλ' ἀναφέρονται εἰς τὰ τοῦ Εὐαγγελίου τοῦ Χριστοῦ λόγια. Ἀλλαχοῦ ὁ Ὁριγένης ὀρίζων ἐν τίσιν μέρεσιν ἡ θεοπνευστία ἀναφέρεται λέγει: «Πρῶτον γε τοῦτο ὑποδεικτέον, ὅτι ὁ σκοπὸς τῶν φωτίζοντι πνεύματι προνοία Θεοῦ διὰ τοῦ (!) ἐν ἀρχῇ πρὸς τὸν Θεὸν λόγον τοὺς διακόνους τῆς ἀληθείας προφήτας καὶ ἀποστόλους ἦν προηγουμένως ὁ περὶ τῶν ἀπορρήτων μυστηρίων τῶν κατὰ τοὺς ἀνθρώπους πραγμάτων»⁵. Ἴνα δὲ συμβιβάσῃ ἔπειτα τὰ ἐν ταῖς Γραφαῖς ἀπροσδιόνυσα καὶ πλείνας τινὰς συνιστᾷ ὡς πανάκειαν τὴν ἀλληγορίαν, δι' ἧς ἐρμηνεύει ἀνομίας, πονηρίας, ἀκολασίας, πλεονεξίας καὶ τὰς φιλοπολέμους τάσεις τῶν ἀνδρῶν τῆς Π. Διαθήκης, ὥστε κατήντησε νὰ ἐπεκτείνῃ αὐτὴν ἐφ' ὅλων τῶν ἱστορικῶν μερῶν: «Δεῖ δὲ τὴν θεῖαν Γραφὴν νοεῖσθαι νοητῶς τε καὶ πνευματικῶς· ἢ γὰρ κατὰ τὴν ἱστορίαν γινώσκεις οὐκ ἔστιν ἀληθής»⁶. Ἴδου τὸ μέγα σφάλμα, εἰς ὃ περιέπεσεν ἔπειτα ὁ φι-

¹ Ὑπόμν. εἰς Ἰωάνν. Migne 14, 28-29. ² Ῥωμ. 3, 6. 6, 19. 16, 26. (τὸ τελευταῖον παρελείφθη ἐκ τῆς Πατριαρχ. ἐκδόσεως) Α' Κορ. 7, 6, 10, 12, 25. Β' Κορ. 8, 8. 11, 17. 12, 11. Α' Θεσσ. 4, 15, Γαλ. 3, 15. Τιτ. 1, 3. ³ Migne 12, 1080-1. ⁴ Gieseler, Histoire des Dogmes μεταφρ. Γαλ., (Dierpe 1863) σ. 89. Οὕτω καὶ ἄλλοι λαμβάνοντες μονομερῶς χωρία τοῦ Ὁριγένους ἀποφαίνονται, ὅτι ἔχει ταύτην ἢ ἐκείνην τὴν γνώμην, καὶ ὁ Εὐγ. Βούλγαρις τάσσει αὐτὸν εἰς τὴν τῶν ἀποβαλλόντων τὸ ἀνθρώπ. στοιχεῖον μερίδα (ἐνθ. ἀνωτ. σ. 25).

⁵ Περὶ ἀρχῶν βιβ. 4, 14, Patr. Gr. Migne 11, 372-3· ἴσως ἀντι διὰ τοῦ, διὰ τὸ εἶναι γραπτόν. ⁶ αὐτ. Τόμ. 17, 221 C. ἐν ἐκτάσει περὶ ἀλληγορίας ἐν τῷ Δ' βιβλίῳ

λοσοφικώτατος νοῦς καὶ ἀγγινοῦστατος τῶν ἁγίων Γραφῶν ἐρμηνευτῆς βουληθεὶς νὰ συμβιβάσῃ τὴν θεωρίαν περὶ ἀπολύτου θεοπνευστίας, παρερμηνεύσας καὶ ἐλευθερῶς διαστρέψας τὰ πάντα, ἵνα συμβιβάσῃ τὰ ἀσυμβίβαστα. Ἄλλ' ὁ δεχόμενος τὴν κατὰ λέξιν θεοπνευστίαν καὶ εἰσάγων τὴν ἀλληγορίαν πρὸς ἐρμηνείαν αὐτῶν δὲν ἀνατρέπει τὴν βᾶσιν αὐτοῦ ταύτην; ἔνθα οὐ μόνον ἡ λέξις ἀντικαθίσταται, ἀλλὰ καὶ αὐτὴ ἡ ἔννοια; πρὸς ἀσφάλειαν δὲ καὶ ἐπικύρωσιν τούτων ἀπαιτεῖται ἄλλη θεία ἔμπνευσις! Ἐτέρα σπουδαιότερα μαρτυρία ἐπὶ τοῦ ζητήματος τούτου ὑπάρχει ἐν τοῖς πρὸς Ἄνομοίους διαλόγοις τοῦ μεγάλου Ἀθανασίου¹, ἐνθ' ὁ Ἄνόμοιος Ἀρειανὸς ἐρωτᾷ: «Οἱ γὰρ προφηταὶ οὐκ εἴτι θέλει ὁ Θεὸς θέλουσιν; Ὁρθόδοξος: Οὐ πάντοτε· ἔσθ' ὅτε γὰρ καὶ ἀφ' ἑαυτῶν ἐλάλουν, (παραδείγματα)· καὶ πάντα γὰρ τὰ λογικὰ κτίσματα, ποτὲ τὰ ἑαυτῶν λαλοῦσι, ποτὲ τὰ τοῦ Θεοῦ· τὸ δὲ πνεῦμα οὐχ οὕτως καὶ διὰ τοῦτο εἴρηται περὶ τοῦ πνεύματος, οὐ λαλήσει ἀφ' ἑαυτοῦ, καὶ περὶ τοῦ Υἱοῦ. Ἄνόμοιος: Εἰ καὶ μὴ πάντοτε οἱ προφηταὶ τὰ τοῦ Θεοῦ ἔλεγον, ὡς ἔδειξεν ὁ λόγος, ἀλλ' οἱ ἀπόστολοι οὐδὲν ἐλάλουν ἀφ' ἑαυτῶν, ἀλλὰ πάντοτε τὰ τοῦ Θεοῦ. Ὁρθόδοξος: Ἡ γραφὴ ἡμᾶς ἐδίδουεν, ὅτι οἱ ἀπόστολοι ἐλάλουν ἀφ' ἑαυτῶν. Ἄνόμοιος: Πῶς; Ὁρθόδοξος: Ἐὰν οὖν ἀκούσης Παύλου λέγοντος περὶ τῶν ἀποστόλων «ἀλλ' ὅτι εἶδον, ὅτι οὐκ ὀρθοδοῦσι πρὸς τὴν ἀλήθειαν τοῦ Εὐαγγελίου, εἶπον τῷ Κηφᾷ ἔμπροσθεν πάντων» (Γαλ. 2, 14)· τὰ δὲ ἐπόμενα οἶδας, εἰ φιλόλογος εἶ· τί ἄλλο λογίζῃ ἢ τὸ ἀφ' ἑαυτῶν τε λελαληκέναι καὶ πεποιηκέναι; ὅπερ οὐκ ἦν θεόπνευστον. Καὶ περὶ ἑαυτοῦ δὲ λέγει: «Οὐδὲν γὰρ ἑμαυτῷ σύνοιδα, ἀλλ' οὐκ ἐν τούτῳ δεδικαίωμαι» (Α' Κορ. 4, 4)· τὸ δὲ πνεῦμα οὐχ οὕτως . . . »². Αἱ ἐπίση-

περὶ Ἀρχ. Τόμ. 11, 193 ἔ, καὶ κατὰ Κέλσου: «Τὰ συμβεβηκέναι ἀναγεγραμμένα τοῦ Ἰησοῦ οὐκ ἐν ψιλῇ τῇ λέξει καὶ τῇ ἱστορίᾳ τὴν πᾶσαν ἔχει θεωρίαν τῆς ἀληθείας· ἕκαστον γὰρ καὶ σύμβολόν τινος εἶναι παρὰ τοῖς συνετώτερον ἐντυχάνουσι τῇ Γραφῇ ἀποδείκνυται» αὐτ. Τομ. 904 Α. καὶ 1725 C. ἔνθα διαιρεῖ εἰς νοητὰς καὶ ψιλὰς τὰς ἐννοίας καὶ ἐπιφέρει: «Οὐκοῦν νοητὰ ἔστιν καὶ οὐ ψιλὰ, καὶ εἰς ὁδοκοῦσι τῇ λέξει διαφωνεῖν ὁνοῦς ὁ αὐτὸς εὐρίσκεται». Ὁῦτοι οὐ μόνον διεφιλονέικουν, ἀλλὰ καὶ διαρρηθὴν ἠρνοῦντο τὸ θεόπνευστον τῶν ἁγ. Γραφῶν, γθεν καὶ αἱ κατωτέρω προβαλλόμεναι ἐνστάσεις δεικνύουσι τὰ πρῶτα σημεῖα, ἐφ' ὧν ἐστήριζον τὴν ἑαυτῶν πλάνην. Τούτοις συναφρόνησαν ἐν τοῖς νεωτέροις χρόνοις ὁ Σπινόζα καὶ οἱ διαμαρτυρόμενοι Ὀρθολογισταί.

² Ἀθανασίου τὰ Ἄπαντα (Coloniae, 1686) Τόμ. Β' σ. 179 - 181. Οἱ 4 οὔτοι διάλογοι θεωροῦνται ἐκ τῶν νόθων τοῦ μεγάλου πατρὸς· καὶ οἱ μὲν ἀποδιδόσιν αὐτοὺς τῷ μοναχῷ Μάξιμῳ, οἱ δὲ τῷ Θεοδώρῳ, καθόσον ἐκ πολλῶν τεκμηρίων ἐξελέγχονται γραφέντες μετὰ τὴν τοῦ Εὐτυχοῦς αἵρεσιν (Κοντογόνοῦ, Φιλολογικὴ Ἰστ. Β' σ. 140). Ἐν τούτοις ὁ πατήρ ἐν πᾶσι τοῖς λόγοις αὐτοῦ ἀποδείκνυται ἐξαιρῶν αἰεὶ τὴν θεολογικὴν ἔννοιαν ὑπὲρ τὰς Γραφικὰς καὶ ἐκκλησιαστικὰς λέξεις.

μοι αὐται μαρτυρίαι δεικνύουσιν, ὅτι ἐξ ἀρχῆς ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ εἶχεν ἀνακινήθῃ τὸ σπουδαῖον τοῦτο ζήτημα· προῆλθε δὲ κυρίως ἐκ τῶν συζητήσεων περὶ τοῦ κύρους τῆς Π. Διαθήκης ἐν σχέσει πρὸς τὴν Καινὴν, ἔπειτα δὲ ἡ διάκρισις ἐπεξετάθη καὶ ἐπὶ ταύτης, ὅταν μάλιστα ἔθνικοί, Ἰουδαῖοι καὶ διάφοροι αἵρετικοὶ ἀσθενῆ τινα τῶν Γραφῶν ἀνακαλύπτοντες μέρη προσεπάθουν τὸ ὅλον αὐτῶν κύρος νὰ διασειώσῃ, καὶ εἰς τινὰς τῶν ἱερῶν συγγραφέων διαφωνίας ἀποβλέποντες τὸ τῆς θεοπνευστίας δόγμα διημφισβήτουν¹. Τότε λοιπὸν μετὰ προφανοῦς θράσους ἤρχισάν τινες νὰ σπουδαιολογῶσι περὶ τούτου. «Τοιοῦτοι δὲ εἰσιν, λέγει ὁ Ὁριγένης, οἷτε τὴν μὲν Καινὴν ἐγκρίνοντας τὴν δὲ Παλαιὰν ἀποδοκιμάζοντας, καὶ οἱ τῶν παλαιότερων γραμμάτων τὰ μὲν ἀπὸ θειοτέρως λέγοντες εἶναι δυνάμει καὶ τῆς ἀνωτάτω, τὰ δὲ ἀπὸ ὑποδεστέρας . . . ὥστε τῶν εὐαγγελικῶν τινα μὲν πατεῖν, τινὰ δὲ ὡς καλὴν νέμεσθαι νομῆν, καὶ τῶν ἀποστολικῶν ἢ πάντα ἀποκρίνειν, ἢ τινὰ μὲν ἐγκρίνειν, τινὰ δὲ ἀποκρίνειν»². Ἄλλ' οἱ τῆς ἐκκλησίας πατέρες ἔθηκαν φραγμὸν ταῖς τῶν τοιούτων φληναφίαις, διακρίναντες τὸ ἀτομικὸν τοῦ θεοπνεύστου καὶ τὸ ἀνθρώπινον στοιχεῖον τῆς θείας ἀποκαλύψεως. Οὕτως ὁ θεῖος Χρυσόστομος, δικαιολογῶν τὴν ἐνώπιον τοῦ δικαστηρίου στάσιν τοῦ Παύλου, ὅτε ἵνα διασπᾶσθαι τοὺς κατ' αὐτοῦ ἐνωθέντας Φαρισαίους καὶ Σαδδουκαίους, καὶ ἵνα ἀποφύγῃ τὰ δεινὰ «ἔκραξεν ἐν τῷ συνεδρίῳ: Ἄνδρες ἀδελφοί, ἐγὼ Φαρισαῖός εἰμι. . . .»³ λέγει: «Πάλιν ἀνθρωπίνως διαλέγεται καὶ οὐ πανταχοῦ τῆς χάριτος ἀπολαύει, ἀλλὰ καὶ παρ' ἑαυτοῦ τι συγχωρεῖται εἰσφέρειν. . . .»⁴. Ἐπίσης καὶ διὰ τὸ γεγονός τῆς εἰς Ταρσὸν ἀποστολῆς τοῦ Παύλου ὑπὸ τῶν ἀποστόλων, ἵν' ἀπὸ τῆς τῶν Ἰουδαίων μανίας σώσωσιν αὐτόν, λέγει ὁ πατήρ: «ὄρα πῶς οὐ πάντα χάριτι γίνεται, ἀλλὰ αὐτοὺς (τοὺς ἀποστόλους) ὁ Θεὸς καὶ οἰκεία σοφία οἰκονομεῖν πολλὰ καὶ ἀνθρώπι-

μηδ' αὐτὸ τὸ ὁμοούσιον ἐξαιρῶν (βλ. Λόγος Β' κατὰ Ἀρειανῶν 3 κ. ἀ. καὶ «Πρὸς τοὺς δουλεύοντας λέξεις καὶ μὴ τοῖς νοήμασι τῶν θεῶν Γραφῶν». παρὰ Migne τόμ. 28 σ. 60 ε'. Ἐν τοσοῦτῳ λόγος οὐδεὶς ὑπάρχει κατὰ τῆς ὀρθοδοξίας τοῦ διαλόγου τούτου· ἡμῖν δὲ ἐνδιαφέρει ἐνταῦθα διὰ τὴν ἀπ' ἀρχῆς ἱστορικὴν τῆς θεωρίας ταύτης ἀνάπτυξιν, ἥτις ἀριθμητότατα ἀποδείκνυται ἐκ τούτου.

¹ Αἱ γραφαὶ δὲν εἶναι ἡ ἀποκάλυψις τοῦ Θεοῦ, ἀλλ' ἡ ἱστορία τῆς τοιαύτης ἀποκαλύψεως· τὰ δὲ τυχόντα λάθη ἀποδοτέα οὐχὶ εἰς τὴν ἀποκάλυψιν, ἀλλ' εἰς τὸν συγγραφέα· ὥστε ταῦτα δὲν δύναται ν' ἀνατρέψωσι τὸ ἀλάθητον κύρος αὐτῆς. (Σπαρτίον ἐντρίτον ὑπὸ Εὐγ. Βουυλάρεως σ. 75-76 βλ. αὐτόθι καὶ τὴν σημείωσιν τοῦ μεταφραστοῦ εἰς τίνα ἄτοπα δύναται νὰ ἄγῃ ἡ ἀπόλυτος θεοπνευστία ἐν ταῖς Γρ. ὑποστηριζομένη).

² Εἰς Ἰεζεκιήλ, Migne 13, 664-5.

³ Πράξ. 23, 6. ⁴ Ὁμιλ. ΜΘ' εἰς τὰς Πράξ. τόμ. Θ' (ἐκδ. β' Montfaucon, Paris. 1839) σ. 409 c.

νωσ»¹. Τὴν περὶ τὸ γράφειν ἐλευθερίαν, ἥτις διὰ τὸ ἐνσυνείδητον τῶν ἱερῶν συγγραφέων προϋποτίθησιν καὶ συνεργὸν τὸν ἄνθρωπον εἰς τὴν τῶν θεῶν ἀποκαλύψεων διατύπωσιν ἀναδεικνύει, καὶ αὐτὸς ὁ μέγας Βασιλείος δέχεται, ἐν οἷς γράφει: «ἡμεῖς δὲ κεχρησθῆναι μὲν πολλαχοῦ ταῖς φωναῖς ταύταις καὶ τὸν τῆς ἀληθείας λόγον ὁμολογοῦμεν, οὐ μὴν τὴν γε τοῦ Πνεύματος ἐλευθερίαν δουλεύειν πάντως φραμὲν τῇ μικροπρεπείᾳ τῶν ἕξωθεν, ἀλλὰ κατὰ τὸ ἀεὶ προστυγχάνον οἰκείως ταῖς χρεῖαις ὑπαλλάττειν τὰς ἐκφωνήσεις»². Ὁ δὲ ἐκ τῆς τῶν ἐθνικῶν φιλοσόφου τάξεως τῷ Χριστιανισμῷ προσφοιτήσας κλεινὸς τῆς Πτολεμαίδος ἐπίσκοπος ἀποφαίνεται: «Οὐδὲν μέλει τῷ Θεῷ θεοφορήτου λέξεως. . . . Πνεῦμα θεῖον ὑπερορᾷ μικρολογίαν συγγραφικὴν»³. Θαυμασίως περὶ τούτου διατείνεται ὁ χρυσορρήμων διὰ τοῦ ἕξῃς ἐπιχειρήματος: «Μὴ τὰ γράμματα τὸν λόγον ἐποίησεν; ὁ λόγος τῶν γραμμάτων τὴν φύσιν εὔρεν. καὶ ὡσπερ οὐχ αἱ τέχναι τὰς ὕλας ἐγέννησαν, ἀλλ' αἱ ὕλαι ταῖς τέχναις ἀφορμὰς ἐχαρίσαντο, οὕτως οὐ τὰ γράμματα τὸν λόγον ἐποίησεν, ἀλλ' ὁ λόγος τῶν γραμμάτων τὴν φύσιν εὔρεν»⁴. Διὰ ταῦτα πάντα καὶ ἡμεῖς τῷ τῆς εὐσεβείας κανόνι στοιχοῦντες καὶ τὰς τῶν θεοεικῶν πατέρων φωνὰς ἀσπαζόμενοι, ὑποστηρίζομεν οὐχὶ τὴν κατὰ λέξιν θεοπνευστίαν ἐπιπάσης τῆς ἀγίας Γραφῆς· διότι «τὸ σπείρειν τὸν λόγον τῆς θεοπνευστίας περὶ τὴν λέξιν ἀδύνατον» κατὰ τὸν Ὁριγένην. Περὶ τὰς λέξεις καὶ τὰς συλλαβὰς ἡσυχολοῦντο σκοπίμως οἱ διάφοροι αἰρετικοί, περὶ ὧν ὁ Βασιλείος λέγει: «Ἡ περὶ τὰς συλλαβὰς καὶ τὰς λέξεις τῶν ἀνδρῶν τούτων μικρολογία. . . . βαθεῖαν ἔχει κατὰ τῆς εὐσεβείας καὶ συνεσκιασμένην βουλήν»⁵. Καὶ ὄντως αἱ λέξεις καὶ αἱ συλλαβαί, ἐλάχιστα μέρη τοῦ λόγου, εὐχερῶς ἀλλοιοῦνται καὶ διαφθερίζονται, καὶ τοῦτο ἐπεδίωκον οἱ τῶν αἰρέσεων ἀρχηγοὶ ὑποκαθιστῶντες ἐν τῷ ἱερῷ κειμένῳ τὰς πλάνας αὐτῶν. Οἱ ἀναρίθμητοι κώδικες παρουσιάζουσι τοσαύτην ποικιλίαν γραφῶν καὶ διαφορῶν, ὅσοι εἶναι καὶ οἱ γραφεῖς αὐτῶν. Ὁ Gaspar Gregory ἀναγράφει τὰς διαφορὰς ἑλληνικῶν κωδίκων (τοῦ μικρογραμμάτου ὄυθμοῦ), 1273 Τετραευαγγελίων καὶ ἄλλων

¹ Ἐνθ' ἄνωτ. σ. 181 Α, Ὁμιλ. ΚΑ' εἰς τὰς πράξ. πρβλ. καὶ Ὁμιλ. ΙΓ'. σ. 123 Α: «Οὐ γὰρ δὴ πάντα τῆς χάριτος ἦν, ἀλλὰ καὶ τῆς αὐτῶν σπουδῆς πολλὰ τὰ τεκμήρια· τὸ γὰρ ἐν αὐτοῖς τὰ τῆς χάριτος διαλάμπειν τῆς αὐτῶν ἐπιμελείας ἦν».

² Περὶ τοῦ ἀγίου Πνεύματος πρὸς Ἀμφιλόχιον. Τὰ εὐρισκόμενα ἅπαντα (εἰς 3 διπλοῦς τόμους) ὑπὸ Jul. Garnier, ed. Parisiana altera (Paris, 1889) Τόμ. Γ' σ. 7E καὶ Β' 64 κατὰ Εὐνομίου: «Οὔτε τὰς φωνὰς τοῦ Πνεύματος διαγράφομεν, οὔτε σωματικῶς τῶν λεγομένων ἀκούομεν».

³ Συνεσίτου Λογ. Ε' σ. 295 (ἐκδ. Παταβίου).

⁴ Χρυσ. Τομ. Η' σ. 827 c. ⁵ Ἐνθ' ἄνωτ. 5 Α.

τόσων τῶν λοιπῶν βιβλίων τῆς Κ. Διαθήκης ¹. Ὁ Ἄγγλος Mill τῷ 1707 ἔχων ὑπ' ὄφιν ὠρισμένον τότε ἀριθμὸν κωδίκων ἀπηρίθμησε περὶ τὰς 30000 διαφοροῦς γραφάς ². πρόσφατοι δὲ καὶ ἐπίπονοι ἐργασίαι ἀνεβίβασαν αὐτὰς εἰς 150000! ³. Ἐρωτῶ· ἐν τῷ πολυδαίδαλῳ τούτῳ κυκεῶνι τῶν διαφορῶν, τίνα τῶν κωδίκων δεόν νὰ θεωρήσωμεν ὡς ἔγκυρον τῆς κατὰ λέξιν θεοπνευστίας καὶ ποῦ νὰ στηρίξωμεν τὴν γνησιότητα τῆς λέξεως;

Ἐν τῇ ἀρχαίᾳ Ἐκκλησίᾳ οἱ πλεῖστοι τῶν πατέρων ἐπαμφοτερίζουσι, δι' οὓς λόγους θὰ εἴπωμεν ἀμέσως, καὶ διότι πρὸς τοὺς ἐθνικοὺς φιλοσόφους ἀγωνιζόμενοι ἐφοβοῦντο σαφῶς νὰ διακρίνωσι τὰ διάφορα στοιχεῖα τῆς Ἀγ. Γραφῆς καὶ συγκεκριμένως ν' ἀποφανθῶσι, μήπως δῶσί τινα λαβὴν καὶ μειωθῇ τὸ ἀναμφίσβητον κῦρος τῆς θείας Γραφῆς ὡς ἔργου ὑπερεπέκεινα τῆς ἀνθρωπίνης διανοίας, ἢ μήπως ἐπὶ τῶν μὲν σπουδαιολογίῃ, τῶν δὲ ὀλιγορήσῃ ὁ ἀναγνώστης. «Μὴ γὰρ εἰκῆ ταῦτα συγγεγράφθαι νομίζωμεν, λέγει ὁ θεολόγος Γρηγόριος, μηδὲ ὄχλον ἄλλως εἶναι ῥημάτων τε καὶ πραγμάτων ψυχαγωγίας ἕνεκα τῶν ἀκουόντων συγκείμενα..... Ταῦτα μὲν παιζόντων μῦθοι καὶ Ἕλληνες..... ἡμεῖς δέ, οἱ καὶ μέγροι τῆς τυχοῦσης κεραίας καὶ γραμμῆς τοῦ πνεύματος τὴν ἀκρίβειαν ἔλκοντες, οὐποτε δεξόμεθα· οὐ γὰρ ὅσιον οὐδὲ τὰς ἐλαχίστας πράξεις εἰκῆ σπουδασθῆναι τοῖς ἀναγράψασι καὶ μέγροι τοῦ παρόντος μνήμη διασωθῆναι» ⁴. Καὶ ὁ Χρυσόστομος: «Τῶν θείων γραφῶν οὐδὲν περιττόν, οὐδὲν πάρεργόν ἐστι κἄν ἴωτα, κἄν μία κεραία ἦ, ἀλλὰ καὶ ψιλὴ πρόσρησις πολὺ πέλαιος ἡμῖν ἀνοίγει νοημάτων. Πολλάκις καὶ ἑνὸς στοιχείου προσθήκη ὀλόκληρον νοημάτων εἰσήγαγε δύναμιν» ⁵. Ἀλλὰ μήπως οἱ Διαμαρτυρόμενοι τὴν κατὰ λέξιν θεοπνευστίαν πρεσβεύοντες δὲν κατέληξαν, οἱ ἔξ αὐτῶν Ὁρθολογισταί, εἰς τὴν τελείαν ἄρνησιν τῆς θεοπνευστίας; Ἐὰν αἱ λέξεις, λέγουσιν, ἔχωσι τὴν δύναμιν ὡς αὐθαίρετα σημεῖα νὰ διεγείρωσι τὰς ἐν τῷ νῷ μόνον ἰδέας, ὁ

¹ Novum Test. Τομ. III Prolegomena, (Lipsiae 1894), σ. 453 ἔ. ² αὐτ. σ. 186. Εἰς τοῦτο ὁ Ν. Ἀύγουστος παρατηρεῖ ἐν Φιλοσ. μελέταις Γ' σ. 143 (μεταφ. ἑλληνική, Κέρκυρα 1857): «Ἄλλ' ὅ,τι διεγείρει τὸν θαυμασμὸν ἐξ ἀνάγκης, εἶναι ὅτι ἐκ τῶν 30000 διαφορῶν γραφῶν δὲν εὗρέθη μία μόνη προσβάλλουσα τὴν οὐσίαν τῆς ἐννοίας τοῦ θείου τούτου συγγράμματος». Ὁ δὲ Wisseman, Ἄγγλος καρδινάλιος σοφὸς τοῦ παρελθόντος αἰῶνος καὶ πολὺγλωττος, ἐν Oestliche-Studien X, λέγει: «Καὶ διὰ τῶν κολοσσιαίων περὶ τὸ κείμενον τοῦ Εὐαγγελίου ἐρευνῶν, γενομένων καὶ εἰς τὰς πλέον ἀπομακρυσμένας χώρας οὐδὲν ἀνεκάλυψαν! ὄχι, οὔτε κἄν μίαν γραφὴν δυναμένην νὰ ἐγείρῃ τὴν ἐλαχίστην ἀμφιβολίαν περὶ οὐδενὸς τῶν ἕως τότε ὡς βεβαίων καὶ ὀριστικῶν θεωρουμένων χωρίων». Ὡς πρὸς τὸ χωρίον (Ἰωάνν. 5, 7-8, Ἐπιστ.) τῶν τριῶν μαρτύρων βλ. «Ἡ Κ. Διαθήκη..... ἐν Κ)πόλει 1904» σ. ζ'.

³ Fillion, Introd. gen. aux Evang. § IX.

⁴ Ἀπολογ. τῆς εἰς τὸν Πόντον φυγῆς τόμ. Α' (Λειψ. 1690) σ. 41 Α.

⁵ Τόμ. Γ' 207 Α. καὶ Δ' 137 Β, ἐνθ' ἀποδεικνύει τί δύναμιν ἔχει ἡ προσθήκη τοῦ δέ.

Παῦλος ἀνυψωθείς εἰς τὴν σύλληψιν ὑπερφυσικῶν ἀληθειῶν, δὲν ἠδύνατο διὰ λέξεων νὰ μεταδώσῃ αὐτὰς εἰς ἄλλους, οἵτινες δὲν εἶχον ἐμφύτους τὰς ἰδέας ἐκείνας κττ ¹. Βεβαίως καὶ αἱ λέξεις ὑπὸ θεοφορουμένου ἀνδρὸς ἐκφερόμεναι καὶ ἡ ἐπιπολάζουσα χάρις εἰς τὴν ἀπλότητα τῆς Εὐαγγ. γλώσσης, ἥτις σαγηνεύει καὶ διανοίγει τὰς καρδίας τῶν ἀνθρώπων εἰς τὴν τῶν ὑπερφυσικῶν ἀληθειῶν κατανόησιν, δὲν εἶναι δυνατὸν ἄλλως, εἰμὴ νὰ κέκτηνται ἰδιαίχουσαν δύναμιν καὶ νὰ προκαλῶσιν ἀπεριόριστον σεβασμὸν, ἀλλ' οὐχὶ καὶ μέχρι τοῦ σημείου νὰ θεωρῶμεν αὐτὰς ὡς ὑπαγορεύσεις τοῦ Θεοῦ. Κατὰ τὸν ἱερὸν Θεοφύλακτον: «Τὸ μὲν Πνεῦμα ὑπέβαλεν ἐκάστῳ τῶν προφητῶν, αὐτοὶ δὲ λοιπὸν ἀπήγγελλον ὡς ἕκαστος ἠδύνατο τὰ τοῦ Πνεύματος» ². καὶ κατὰ τὸν Ἰώσηπον «οἱ προφήται τὰ μὲν ἀνωτάτω καὶ τὰ παλαιότατα κατὰ τὴν ἐπίπνοιαν τὴν ἀπὸ τοῦ Θεοῦ ἔμαθον, τὰ δὲ καθ' αὐτούς, ὡς ἐγένετο, σαφῶς συνέγραφον» ³. Τοῦτό ἐστι τὸ ὑγιὲς τῆς ἐκκλησίας φρόνημα. Τῆς γνώμης ταύτης ἐκ τῶν ἀρχαίων πρὸς τοῖς ἀνωτέρω εἶχοντο καὶ οἱ ἑξῆς: ὁ Ἱεραπόλεως Παπίας, Διονύσιος ὁ Ἀλεξανδρείας, Εὐσέβιος ὁ Παμφύλου, Μάξιμος ὁ Ὁμολογητής, Αὐγουστίνος, Ἱερώνυμος οἱ Δυτικοὶ πατέρες, Ζιγαβηνός, Θεοφύλακτος, κ. ἄ. ἐκ δὲ τῶν νεωτέρων θεολόγων: ὁ Ἀθηνῶν Μελέτιος, Εὐγένιος ὁ Βούλγαρις, Νικόδημος ὁ Ἀγιορείτης, ὁ Ῥώσος Μακάριος, Ἀθανάσιος ὁ Πάριος, ὁ Οἰκονόμος, Ἀλέξανδρος ὁ Λυκοῦργος, ὁ Κοντογόνης, ὁ Ῥομπότης, ὁ Δαμαλᾶς, Ζ. ὁ Ῥώσης, ὁ Μεσολωρᾶς, ὁ Ἡρακλείας Φιλάρετος Βαφείδης ⁴ καὶ ὁ Δ. Μα-

¹ Hodge, Ἐγχειρίδιον θεολογίας (μετάφρ. Καλαποθάκη) σ. 56-7.

² Προλεγόμ. εἰς τοὺς ἐλάσσονας προφήτας.

³ Πρὸς Ἀπίωνα α', 7 σ. 1146 (ἔκδ. O b e r t h.). Τὸ ἀντίθετον ὑποστηρίζεται ὑπὸ τοῦ Φίλωνος (Αἴρεσ. 404): «Προφήτης γὰρ ἴδιον μὲν οὐδὲν ἀποφθέγγεται, ἀλλότρια δὲ πάντα ὑπηχοῦντος ἐτέρου. Ὁργανον Θεοῦ ἐστὶν ἠχοῦν κρουόμενον καὶ πληττόμενον ἀοράτως ὑπ' αὐτοῦ». καὶ ὑπὸ τοῦ Ἰουστίνου μάρτυρος «... ἵν' αὐτὸ τὸ θεῖον ἐξ οὐρανοῦ κατιὸν πληκτρον, ὡσπερ ὄργανον κιθάρας τινὸς ἢ λύρας τοῖς δικαίοις ἀνδράσι χρώμενον τὴν τῶν θεῶν ἡμῖν καὶ οὐρανίων ἀποκαλύψῃ γνώσιν» (Λόγ. Παραιν. πρὸς Ἑλληνας κεφ. η' σ. 13). Ἀλλὰ τὸ τοιοῦτον σχεδὸν ὑπὸ πάντων τῶν πατέρων κατεπολεμήθη· διότι ὁ τοῦ Θεοῦ προφήτης δὲν εἶναι μανικὸν καὶ ἐξεστηκὸς τὰς φρένας ὄν, ὡς ἡ Πυθία, ἀλλ' ἔχει πλήρη συνείδησιν, ὃν γράφει κατὰ γὰρ τὸν θεῖον Μάξιμον «ἡ χάρις οὐδαμῶς τῆς φύσεως καταργεῖ τὴν δύναμιν, ἀλλὰ μᾶλλον καταργηθεῖσαν πάλιν τῇ χρήσει τῶν κατὰ φύσιν πρὸς τὴν τῶν θεῶν κατανόησιν ἐπανάγει» (Ἐρευνα εἰς τὴν Γραφήν, Ἄπαντα, τόμ. Α' σ. 201. Τὴν τοῦ Φίλωνος θεωρίαν ἐδέχετο ὁ Μοντανός (Ἐπιφ. αἰρ. 483).

⁴ Ὁ σεβ. καὶ σοφὸς οὗτος ἱεράρχης καὶ διαπρεπὴς ἱστορικὸς τῆς ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας εὐηρεστήθη νὰ μοι ἀπαντήσῃ δι' ἐκτεταμένης λαμπρᾶς ἐπιστολῆς λίαν ἐμπεριστατωμένης. ἦν ἐν τῷ ἔργῳ μου περὶ θεοπνευστίας θέλω δημοσιεύσει.

ραγκουδάκης¹. Ἐκ τῶν ξένων ὁ I. Soam², ὁ A. Hodge, ὁ Rothomage³, ὁ Semler, ὁ Staudenmeier, ὁ Töllner, ὁ Gieseler, ὁ Harnack, ὁ Ritshl καὶ πλεῖστοι ἄλλοι. Ὁ φίλος καθηγητῆς τῆς Δογματικῆς ἐν τῷ Ἀθήνησι Πανεπιστημίῳ κ. Ἀνδροῦτσος δικαιολογεῖ ἀρκούντως τὴν μὴ ἀποδοχὴν τῆς κατὰ λέξιν θεοπνευστίας, ἀλλ' ὡς πρὸς τὴν οὐσίαν τῆς θεοπνευστίας ἐκφράζεται λίαν ἀορίστως, καὶ οὐ μόνον δὲν λύει τὸ ζήτημα, ἀλλ' ἀντιτίθεται καὶ πρὸς τὴν οὕτω γενικῶς παραδεγμένην γνώμην ὑπολαμβάνων ταύτην ὡς δυναμένην νὰ ὀδηγήσῃ εἰς τὸν ὀρθολογισμόν!⁴.

Ἄλλ' ὅτι τοιαύτη ὑπόληψις οὐ δικαιολογεῖται συντελοῦσα εἰς τὸ νὰ διαιωίσωμεν τὴν ἐκκρεμότητα καὶ ἀοριστίαν τοῦ περὶ θεοπνευστίας λόγου, ἐξ ἧς μυρίοι κίνδυνοι ἐπακολουθοῦσι τῇ Ἐκκλησίᾳ⁵, ἀπέδειξεν εὐτυχῶς ἡ ἱερὰ φάλαγξ τῶν ἀνωτέρω διδασκάλων, καθ' ὧν οὐδεμία ποτὲ μορφή ἐπὶ ὀρθολογισμῷ προσήφθη. Συμφωνῶ ὅμως τῷ εἰρημένῳ διαπρεπεῖ δογματολόγῳ τῆς ἡμετέρας Ἐκκλησίας διὰ τὸ δυσχερὲς τῆς διακρίσεως τῆς Γραφῆς εἰς θεῖον καὶ ἀνθρώπειον μέρος· διότι ὄντως «δὲν ὑπάρχει. . . . ἀντικειμενικὸν κριτήριον πρὸς διάκρισιν τῶν θεοπνεύστων ἀπὸ τῶν μῆ»⁴. Ἀλλὰ μήπως περὶ τῶν ἐν ταῖς Γραφαῖς ἀλληγορουμένων, ζητήματος συμφυοῦς πρὸς τὸ τῆς θεοπνευστίας, ὑπάρχη κανῶν ἀκριβῆς ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ καὶ διάκρισις καὶ στατιστικὴ τῶν τοιούτων Γραφικῶν μερῶν; Καὶ ὅμως ὁ κ. Ἀνδροῦτσος, ἴν' ἀπαλλάξῃ ἡμᾶς τοῦ παραλογισμοῦ, εἰς ὃν ἕνεκα τῆς

¹ Οὗτος, μητροπολίτης νῦν ἐν Κρήτῃ, ἔγραψε λαμπρὰν μονογραφίαν ἐν Ν. Σιών (ἔτ. 1906-1907). ὑπὸ τὸν τίτλον Τὸ δυνατόν καὶ ἡ ἱστορικὴ ἀναγκαιότης τῶν προφητειῶν καὶ Π. Διαθήκης, ἐνθα πολλὰ τὰ καλὰ πραγματεύεται καὶ περὶ θεοπνευστίας.

² Τούτου τοῦ Μιλόρδου Ἰενονοσίου Σωάμου μετέφρασε τὴν πραγματείαν ὁ Εὐγένιος ἐν τῷ Σπαρτίῳ ἐντρίτῳ.

³ «Ἀπόδειξις τοῦ κύρους τῶν τῆς Ν. καὶ Π. Διαθήκης βιβλίων κτλ.» Βιέννη 1794 εἰς 8ον σ. 800 καὶ πλέον (ὁ κρυπτόμενος μεταφραστὴς ἐκ τοῦ Γαλλικοῦ εἶναι ὁ Νικηφόρος Θεοτόκης). 4 Δόγματ. σ. 4-5.

⁵ Ἀπαριθμοῦμεν ἐνταῦθα ἐνστάσεις τινάς, ἃς ὁ θεολογῶν ἀντικρύζει καθεκάστην, ὡς κατὰ τῆς γενικῆς θεοπνευστίας ἐπιχειρήματα. 1) Τὰ ἐξ ἀποκρύφων χωρία εἰλημμένα ἐν τῇ Κ. Δ. π. χ. Παύλ. Ἐφρσ. Γαλ. Κορ. καὶ ἐν τῇ τοῦ Ἰοῦδα ἐπιστολῇ. 2) Ἡ ἀσυμφωνία τῶν Εὐαγγελιστῶν. 3) Ἡ πλάνη τοῦ Πέτρου ἐν τῷ ἐθνικῶς ζῆν (Γαλ. Β. 11 ἐ). 4) Ἡ περιτομὴ τοῦ Τιμοθέου. 5) Ἡ διαφθορὰ ὑπὸ αἵρετικῶν τοῦ ἱεροῦ κειμένου καὶ αἱ διαφοραὶ αὐτοῦ. 6) Αἱ μεταφράσεις, αἵτινες δὲν πρέπει νὰ θεωρῶνται θεόπνευστοι, ἐφ' ὅσον δὲν διασώζουσι τὸ γράμμα τοῦ πρωτοτύπου. 7) Τὰ ἱστορικά, γεωγραφικά καὶ γραμματικά σφάλματα, καὶ ἄλλα τοιαῦτα. Ὡς πρὸς τὴν Π. Δ. αἱ ἐνστάσεις αὗται δύνανται νὰ πολλαπλασιασθῶσιν. Τὰ τοιαῦτα σημεῖα ἐξεμεταλλεύθησαν οἱ ἐθνικοί, καὶ δὴ περὶ τὰ μέσα τοῦ Γ' αἰῶνος ὁ γνωστὸς Κέλσος εἰς τὸ Περὶ ἀρχῶν καὶ ὁ Πορφύριος ἐν τῷ Α' κατὰ Χριστιανῶν βιβλίῳ. Αἱ δικαιολογίαι εἰς ταῦτα τῶν τὴν ἀπόλυτον θεοπνευστίαν δεχομένων εἰσὶν ἀνίσχυροι καὶ μᾶλλον σχολαστικάι.

ἀκαθέκτου ἀλληγορίας κατήντησεν ὁ Ὁριγένης, ὥρισε τὸν ἐξῆς κανόνα: «.....πᾶσα λέξις ἢ φράσις λαμβάνεται ἐν τῇ κυρίᾳ αὐτῆς σημασίᾳ, ἐφ' ὅσον τὰ συμφραζόμενα καὶ ἡ ὅλη τῶν νοημάτων ἀλληλουχία, ἢ ἄλλοι ἐξηγητικοὶ λόγοι ἐπιτρέπουσι τὴν κατὰ γράμμα ἐκδοχὴν κτλ.¹».

Πληρέστατα συναισθάνομαι καὶ κατανοῶ τὰς δυσκολίας, ἃς παρουσιάζει ἰδιαζόντως τὸ τῆς θεοπνευστίας ζήτημα, ὅπερ ὡς ἀκανθωδέστατον καὶ δυσεπίλυτον ὑπὸ τινῶν ὀνομάζεται *sui generis*. ἔὰν δὲ ἡ κατανόησις εἶναι δυσχερῆς, ἔτι δυσχερεστέρα εἶναι ἢ παράστασις καὶ ἡ ἐξήγησις, ὥστε τῷ ὄντι προφήτην ἀπαιτεῖ, ὅπως προσηκόντως διασαφήσῃ αὐτό². «ἀνέφικτον γάρ, κατὰ τὸν οὐρανοφάντορα, τῇ ἀνθρωπίνῃ φύσει παρᾶσθῆσαι τὸν λόγον τῆς διαφόρου ἐνεργείας τῆς παρὰ τοῦ θείου πνεύματος τοῖς ἀξίοις ἐγγινομένης»³. Ἀλλὰ τοῦτο δὲν εἶναι ἐπαρκῆς δικαιολογία, ὥστε νὰ θεώμεθα ἀπαθῶς τὰ εἰς βάρος τῆς θρησκείας, ἔνεκα τῶν τοιούτων ἀντιγνομίων, τεκταινόμενα. Ὁ ἱεροὺς Ἀύγουστινὸς διετύπωσε τὴν ἀρχήν: *in dubiis libertas, in necessariis unitas*. Ὁ Θεὸς ἔδωκεν ἡμῖν κανόνας τοῦ ἀγαθοῦ καὶ τοῦ κακοῦ, ὧν τὴν χρῆσιν δεόν νὰ μὴ ἀποφεύγωμεν ἐν τῇ ἐκτιμῆσει καὶ ἔναντι αὐτῶν τῶν κρατούντων ἐκ τῶν βροτῶν, καίτοι ἐκ τούτου δυνατὸν νὰ προκύψωσι παρεξηγήσεις. Τοιαύτας παρεξηγήσεις καὶ σφοδρὰς ἐπιθέσεις προουκάλεσεν ὁ ἀείμνηστος Ἀλέξανδρος Λυκοῦργος, ὅτε πρώτην φορὰν, περὶ τὰ μέσα τοῦ παρελθόντος αἰῶνος, ἀπὸ τῆς Πανεπιστημιακῆς ἔδρας μετὰ ἐλευθεροστομίας χαρακτηρίζουσης τὸν ἀληθῆ ἐπιστήμονα ἀνεκήρυξε τὰ ἐξῆς: «Ἐν τῇ θείᾳ Γραφῇ περιέχεται ὁ λόγος τοῦ Θεοῦ. πᾶσα δὲ ἡ Γραφὴ δὲν περιέχει μόνον τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ»⁴. Καὶ ἐπειδὴ περὶ τῆς διδασκαλίας τοῦ Λυκοῦργου θὰ συνεχίσωμεν ἀλλαχοῦ, ὡς ἐρμυμνὸν ἔρεισμα τῆς ἱστορικῆς ταύτης τοῦ περὶ θεοπνευστίας ζητήματος ἐρεύνης ἡμῶν καταχωρίζομεν τὴν γνώμην τοῦ μακ. καθηγητοῦ μου Ἐ. Ζολώτα, ἐνὸς

¹ Ἐνθ' ἄνωτ. σ. 347. ὁ Μακ. Ἀρχιεπ. Ἀθηνῶν κ. Χρυσόστομος δίδωσι τὸν ἐξῆς κανόνα: «..... οἱ τύποι, αἱ παραβολαί, αἱ ὁμοιώσεις, τὰ σύμβολα, αἱ ὀράσεις, ὁ ἀπόλογος, ἡ εἰρωνεία, τὰ αἰνίγματα, αἱ παροιμίαι καὶ αἱ γνῶμαι ὑπάγονται εἰς τὸν ἀλληγορικὸν τρόπον τοῦ πνευματ. νοήματος» Στοιχειώδης Ἱερὰ Ἑρμηνευτικὴ (Ἱεροσολ. 1002) σ. 37.

² A m i L u g n i, L' inspiration des prophètes de l' Ancien Testament. σ. 4.

³ Εἰς Ἡσαΐαν προοίμιον τόμ. Α' σ. 587 Δ (Garnier). Κατὰ τὸν Ἄγγλον N e w - m a n ὑπῆρχε, φαίνεται, ἔρμηνεία τις ἐν τῇ ἀρχαίᾳ Ἐκκλησίᾳ τῶν ἱστορικῶν τούτων τύπων, ἀλλ' ἐτηρήθη ἐν τοῖς ἀπορρήτοις ὡς ἐπικίνδυνος τοῖς πολλοῖς τῶν ἀκροατῶν (Οἱ Ἀρειανοὶ τῆς Δ' ἑκατ. μετάφρ. Ἰωακείμ Φοροπούλου (Κ)πολις, 1891) σ. 55). Τὸ τοιοῦτον σχεδὸν ἐπιβεβαιούται καὶ ὑπὸ τοῦ μεγ. Βασιλείου, ὅστις λέγει: «Ἐπειδὴ τῶν ἐν ἡμῖν στρεφομένων πραγμάτων ἢ ῥημάτων, τὰ μὲν ἐστὶν ὑπὸ τῆς ἐντολῆς τοῦ Θεοῦ ἐν τῇ Ἀγ. Γραφῇ διεσταλμένα τὰ δὲ σεσιωπημένα. . . . περὶ τῶν σεσιωπημένων κανόνα ἡμῖν ἐξέθετο ὁ ἀπ. Παῦλος εἰπών: πάντα μοι ἐξεστίν, ἀλλ' οὐ πάντα συμφέρει κτλ.» (Τόμ. Β' σ. 1-2). ⁴ Θεολογία Ε' σ. 334.

τῶν ἐμβροθεστέρων καὶ μᾶλλον συντηρητικῶν θεολόγων, καὶ ὑπὸ πάντων τιμωμένου διὰ τὴν μεγάλην αὐτοῦ εὐσέβειαν. «Τὸ κῦρος τῆς ἀληθείας τῆς ἁγίας Γραφῆς, λέγει, πρέπει νὰ εἶναι καὶ εἶναι τῷ ὄντι ἀδιάσειστον. ἡ θεοπνευστία δὲ τῆς Γραφῆς δὲν αἴρει ὅλως τὴν ἀτομικότητα βεβαίως ἐκάστου τῶν θεοπνεύστων συγγραφέων, ὥστε οὗτος νὰ μὴ εἶναι ἄλλο ἢ ὑπογραφεὺς γράφων καθ' ὑπαγόρευσιν τοῦ ἁγ. Πνεύματος, ὅτε αὐταὶ αἱ λέξεις καὶ αἱ φράσεις δὲν θὰ εἶναι αὐτοῦ, ἀλλὰ τοῦ ἁγ. Πνεύματος (ἐνστάσεις περὶ τῆς διαφορᾶς τοῦ ὕφους τῶν ἱερῶν συγγραφέων). ὡς δὲ τὸ πανάγιον Πνεῦμα ἐμπνέον καὶ φωτίζον τοὺς ἱεροὺς συγγραφεῖς καὶ ἐπιστατοῦν τῇ συντάξει τῶν βιβλίων αὐτῶν οὔτε ἀστρονομίαν, οὔτε γεωγραφίαν, οὔτε γεωλογίαν, οὔτε ἱστορίαν, οὔτε ἄλλην ἐφικτὴν τῷ ἀνθρώπῳ ἐπιστήμην, εἰ μόνον τὰ ἀποβλέποντα εἰς τὸ ἔργον τῆς σωτηρίας προετίθετο νὰ διδάξῃ τοὺς ἀνθρώπους (πάντα τὰ τοιαῦτα μαθητὰ καὶ ἀνθρώπου γνώμη αἰρετά, ἃ ἔξεστιν ἀριθμῆσαντας ἢ μετρήσαντας ἢ στήσαντας εἰδέναι), οὕτως οὐδὲ τὴν καλολογίαν καὶ τὴν λογοτεχνίαν Τοῦτο οὐδεὶς ἔχων σαφῆ καὶ καθαρὰν καὶ ὀρθόδοξον γνώμην περὶ τῆς θεοπνευστίας τῶν ἁγ. Γραφῶν δύναται νὰ ἀμφισβητήσῃ. Ἐν τῇ ἁγ. Γραφῇ πρὸς ταῖς θείαις ἀποκαλύψεις ταῖς ἀποβλεπούσαις ἀμέσως ἢ ἐμμέσως εἰς τὸ ἔργον τῆς σωτηρίας, ὧν πρωτεύουσιν αἱ δογματικαὶ καὶ ἠθικαὶ διδασκαλίαι, ὑπάρχει καὶ ἀνθρώπινον στοιχεῖον, ἔξ αὐτοῦ τοῦ συγγραφέως καὶ τῆς ἐμπειρίας τῶν χρόνων αὐτοῦ προερχόμενον, ὃ δύναται νὰ ὑποβληθῇ, χωρὶς νὰ ἐλαττωθῇ μηδὲ τὸ παράπαν τὸ θεῖον καὶ ἀδιάσειστον κῦρος τῆς ἁγ. Γραφῆς, τῇ βασάνῳ καὶ τῷ ἐλέγχῳ τῆς ἀνθρωπίνης κριτικῆς. ἀλλ' ὅμως, ἐπειδὴ τὸ ἀνθρ. τοῦτο στοιχεῖον ἔχει οὕτω συνυφρανθῆ τῇ θεοπνεύστῳ διδασκαλίᾳ τῆς ἁγ. Γραφῆς, ὥστε εἶναι δυσδιάκριτον καὶ δυσἀπόσπαστον μέρος αὐτῆς, πρέπει ἢ κριτικὴ εἰς τὴν ἐξέτασιν αὐτοῦ νὰ χωρῇ μετὰ πλείστης περισκέψεως καὶ ἄκρας εὐλαβείας κτλ.»¹

Δι' ὅλης ταύτης τῆς ἐρεῦνης καταλήγομεν εἰς τοῦτο, ὅτι, καθὼς εἰς πᾶν ἱστορικὸν ἔργον, δέον νὰ διακρίνωμεν καὶ ἐν τῇ Γραφῇ αὐστηρῶς τὰ δύο ταῦτα : τὸ ἐξ ὑποκειμένου καὶ ἐξ ἀντικειμένου. καὶ τὸ μὲν εἶναι ἢ τοῦ γράφοντος ἀντίληψις, τὸ δὲ προῖον τῆς θείας ἀποκαλύψεως, ἔνθα ἀσφαλῶς ἀπαιτεῖται ἀπαραιτήτως ἡ θεοπνευστία. ἀλλὰ καὶ ἡ τοῦ γράφοντος ἱεροῦ συγγραφέως ἀντίληψις ἐμφανίζεται ἐνταῦθα λίαν πεφωτισμένη, ἐπομένως οὐδὲν παρ' αὐτῷ ἀθεΐαστον, οὔτε ἔννοια, οὔτε φράσεις, οὔτε λέξεις, ἦτοι καὶ αὐτὰ τὰ ἀνθρωπινώτερα μετέχουσι πάντως θείας τινὸς ἐμπνεύσεως. δηλ. ὁ γράφων δοχεῖον τοῦ

¹ Ὑπόμνημα εἰς τὸ κατὰ Ἰωάννην Εὐαγγέλιον Α' (Ἄθηναί, 1906) σ. 491-492. Προτιμήσαμεν νὰ καταχωρίσωμεν ἐνταῦθα ἔξ ὅλων τῶν μεταγν. τὴν γνώμην τοῦ σοφοῦ καθηγητοῦ πρώτου ὡς περιληπτικώτεραν, καὶ δευτερον διότι ἐκ πάντων εἶναι ὁ ἔσχατος, ὅστις ὁμιλεῖ περὶ θεοπνευστίας ἐμπεριστατωμένως.

παναγίου πνεύματος καταστάς ἔχει ὡς χειραγωγὸν ἀχώριστον τὴν θείαν ἐπιστάσιαν, ἕτερον εἶδος θεοπνευστίας, διὰ τὴν μὴ ἀποπλάνησιν αὐτοῦ. τοιαύτη τις θεία δύναμις ἦν καὶ ἐν ταῖς οἰκουμ. συνόδοις συμπάρεδρος, ὀρθοτομούσαις τὸν λόγον τῆς ἀληθείας. Ὅθεν διακρίνομεν εἰς ἕκαστον ἱερὸν συγγραφέα τὴν κυρίως θεοπνευστίαν¹ καὶ τὴν θείαν ἐπιστάσιαν ἐντεῦθεν συνεκδοχικῶς καὶ τὸ ὅλον προῖόν τοῦ πνεύματος αὐτοῦ θεωροῦμεν σχεδὸν θεόπνευστον. Τοιαύτη τις γνώμη ἐπικρατεῖ καθόλου παρὰ τοῖς πατράσι τῆς Ἐκκλησίας, ὅταν λέγωσιν, ὅτι ἡ θεοπνευστία ἐπεκτείνεται καθ' ὅλην τὴν ἁγ. Γραφήν. τότε ἢ ἐννοοῦσι τὸ ἄνωτέρω ἢ ἀναφέρονται εἰς τὸ πνευματικὸν μέρος αὐτῆς, διότι τοῦτο κυρίως εἶναι ὁ λόγος τοῦ Θεοῦ ὁ πρὸς σωτηρίαν τοῖς ἀνθρώποις δοθεὶς². Συμπληροῦσι δὲ τούτους, ὅσοι διῆσχυρίσθησαν, ὅτι μόνον ἐν τοῖς δογματικοῖς καὶ τῇ ἠθικῇ διδασκαλίᾳ ἦν ἀναγκαία, καὶ τῶν ὧν οὐκ ἄνευ ἡ θεοπνευστία. Δέον ὅθεν νὰ χωρισθῶσι τὰ ἐξ ὑποκειμένου, τὰ εἰς χρόνον καὶ τόπον καὶ τὸν ἰδιάζοντα χαρακτήρα τοῦ συγγραφέως ἀναφερόμενα, καὶ δὴ γινώμαι αὐτοῦ ἴδιαι, εἰκασίαι, προσδοκίαι, φόβοι, ἐλπίδες, ἅπερ παροδικῶς μόνον ἀναφέρονται³. Ὅμοίως δέον νὰ ἀποβλέπωμεν καὶ πρὸς τὰς τῶν ξένων προσώπων ῥήσεις, αἵτινες κακαὶ ἢ καλαὶ παρεμβάλλονται ὑπὸ τῶν ἱερῶν συγγραφέων πρὸς ἀναίρεσιν κακῆς τινος γνώμης ἢ πίστεωσιν ἀληθείας⁴. Τὸ διττὸν τῆς θεοπνευστίας εἶδος ἀποδέχονται καὶ οἱ πλεῖστοι τῆς Δύσεως θεολόγοι καὶ δὴ τῆς Καθολ. Ἐκκλησίας, ὡς καὶ πολλοὶ τῶν ἡμετέρων οἱ ἄνωτέρω μνημονευθέντες⁵. Οἱ Διαμαρτυρούμενοι ὑποστηρίζοντες ἐν μόνον εἶδος θεοπνευστίας καὶ περιορίζοντες ταύτην ἐπὶ τῶν ἀποστόλων, οἶονεὶ ἐξαντλοῦσι ταύτην ἐπεκτείνοντες μέχρι τῶν λέξεων καὶ τῶν συλλαβῶν καὶ ἀποστεροῦσι τὴν Ἐκκλησίαν ταύτης ὡς καὶ τὰς ἱερὰς Συνόδους, καὶ διὰ τοῦτο ἀπορρίπτουσι τὸ κῦρος αὐτῶν ὡς καὶ πᾶσαν ἱεράν παράδοσιν⁶.

¹ Αὕτη ὑπὸ τῶν πατέρων λέγεται ἐπίπνοια θεία: «Μέγα μὲν καὶ πρῶτον χάρισμα ψυχῆς ἄκρως κεκαθαρμένης δεόμενον χωρῆσαι τὴν θείαν ἐπίπνοιαν πρὸς τὸ προφητεῦν τὰ τοῦ Θεοῦ» Βασ. εἰς Ἦσ. προοίμ. Α' σ. 535C.

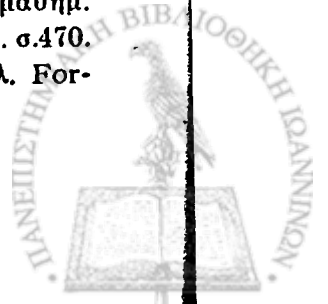
² Σημειωτέον ὅτι πολλαχοῦ γράφοντες οὗτοι, ὅτι ἡ θεοπνευστία ἐξικνεῖται μέχρι συλλαβῆς καὶ κεραίας ἀναφέρονται εἰς τὴν περὶ τοῦ νόμου διαγόρευσιν τοῦ Κυρίου, ἢ πρὸς τοὺς αἰρετικούς, οἵτινες προσετίθουν καὶ ἀφήρουν λέξεις.

³ βλ. Staudenmeier, Encycl. der theol. Wissenschaften (Mainz, 1840) σ. 374.

⁴ Χρυσ. Παπαδοπούλου, ἐνθ' ἄνωτ. σ. 85.

⁵ Εὐγ. Βούλγαρις, Θεολογ. σ. 23-24. Οἰκονόμος, Τετράβιβλ. Δ' σ. 59. Ἄ. Λυκοῦργος, Ἱερομνήμων 302,338 κ. ἀ. Κοντογόνης, Σειρὰ Ἐγκ. μαθημ. Τόμ. Ζ' Εἰσαγ. εἰς τὴν ἁγ. Γραφήν (Ἀθήναι, 1859) σ. 8. Ζ. Ῥώσης, Δογματ. σ.470.

⁶ Martensen, Christliche Dogmatik (Berlin, 1856) σ. 322. πρβλ. For-

Κατὰ τὸν ΙΣ' αἰῶνα ἠγέρθη θεολογικὴ ἔρις μεταξὺ Παπιστῶν καὶ Διαμαρτυρομένων, τινῶν μὲν ἐκλαμβάνοντων τὴν θεοπνευστίαν ὡς ἰδιαιτέραν ἐπιστασίαν πρὸς προφύλαξιν τῶν ἱερῶν συγγραφέων ἀπὸ τῆς πλάνης, ἄλλων δὲ ὡς ἰδιαιτέραν διέγερσιν διὰ τοῦ φωτισμοῦ τοῦ ἁγ. Πνεύματος, καὶ ἑτέρων ὡς ἐπιστασίαν ἅμα καὶ διέγερσιν μετ' ἀποκαλύψεων μυστηριωδῶν ἀληθειῶν¹. Ἐκ τούτων αὐτοὶ μὲν ὑπεστήριζον, ὅτι ἡ θεοπνευστία ἀναφέρεται μόνον εἰς τὰς ἐννοίας, οἱ δὲ καὶ εἰς αὐτὰς τὰς λέξεις. Οἱ Ἰησοῦται Λέσσιος καὶ Χάμελ διίσχυρίζοντο, ὅτι ἡ ἔμπνευσις τῶν ἐννοιῶν δὲν εἶναι ἀναγκαία πρὸς ἀπόδειξιν τῆς κανονικότητος βιβλίου τινός. ἀλλὰ τοῦτο ἐπολέμησαν τὰ Πανεπιστήμια τοῦ Söwen καὶ Donay τῷ 1587-1588 καὶ τινες ἐπίσκοποι. Ἡ ἀνάμειξις Σέξτου τοῦ Ε' οὐδὲν ὠφέλησε πρὸς διάλυσιν τῆς ἔριδος. ἀκολούθως ὁμως ἐπεκράτησεν ἡ θεωρία, ὅτι ἡ θεοπνευστία ἀναγκαία μὲν εἶναι ἐπὶ τῶν ἐννοιῶν, οὐχὶ δὲ καὶ ἐπὶ τῶν λέξεων².

Ἄλλ' ἀφειρηγὰ καὶ βάσις τῶν θεολογικῶν τούτων συζητήσεων ὑπῆρξεν ἀνέκαθεν ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ τὸ ἀνωτέρω προκείμενον ῥητὸν τοῦ Β' Τιμ. 3.16

Πᾶσα γραφὴ θεόπνευστος καὶ ὠφέλιμος πρὸς διδασκαλίαν.

μοναδικὸν χωρίον, εἰς ὃ στηρίζεται ἡ θεοπνευστία τῶν Γραφῶν· ἐκ δὲ τῆς ἐρμηνείας τούτου προκύπτει αὕτη ἡ ἐκείνη ἡ περὶ θεοπνευστίας ἐκδοχή. Ἐν πρώτοις ἐξεταστέον τί σημαίνει ἡ λ. γραφὴ καὶ τίνες αἱ ἐπὶ Παύλου ἐν χρήσει γραφαί. Βεβαίως, ὅτι ἡ λ. ἀναφέρεται εἰς τὰς θείας μόνον καὶ οὐχὶ καὶ τὰς θύραθεν γραφάς, οὐδεὶς ἀμφιβάλλει, καὶ ἦτο περιττὴ τινῶν πατέρων συζήτησις περὶ τούτου. Ὁ νεοθαλῆς Χριστιανισμὸς ἔστερεῖτο ἰδίων πρὸς εἰδικὴν διδασκαλίαν κειμένων³. καὶ αὐτοὶ οἱ ὕμνοι ἦσαν τῆς ἰδίας ἐκείνου πιστοῦ ἔμπνευσεως, καὶ ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἀπὸ στόματος διεδίδοντο. «τὰ ἱερὰ γράμματα», ἄπερ ὀλίγον ἀνωτέρω ἀνέφερον ὁ Παῦλος ὡς γνωστὰ τῷ Τιμοθέῳ (Β' 3, 15) εἶναι αὕτη ἡ Π. Διαθήκη⁴, ἀλλ' ὁ κανὼν τῶν βι-

mula consensus helvetica, Can. 1 σ. 731: Et tum quo ad res, tum quo ad verba θεόπνευστος, ut fidei et vitae nostrae una cum codice novi Testamenti sit canon unicus et illibatus.

¹ Ἐντεῦθεν ὁ Λούθηρος ἐκλαμβάνει τὴν θεοπνευστίαν ὡς ἐνθουσιασμὸν καὶ ἔξαστυσιν.

² Φιλαρέτου Βαφείδου, Ἐκκλησ. Ἱστορ. Τόμ. Γ' (Κ/πολις, 1912) σ. 163.

³ Ἰουστ. φιλοσόφου Ἀπολ. Α' 67.

⁴ Ἱερὰ γράμματα εἶναι ἀναμφιβόλως ἡ Π. Διαθήκη Γράμματα καὶ οἱ Ἕλληγες καὶ οἱ Ἰουδαῖοι ἔλεγον τοὺς νόμους, πιθανὸν κατὰ Κορνην, εἰς διάκρισιν τῶν ἐθῶν, νόμων καὶ αὐτῶν, ἄλλ' ἀγράφων, ἢ διότι, ὅτ' εὐρέθησαν τὰ γράμματα πρῶτον φυσικὰ τὰ ἐμεταχειρίσθησαν εἰς τὴν καταγραφὴν τῶν νόμων (Συνέκδ. Ἱερατικός κτλ. Μελίτη, 1835, σ. 325 βλ. καὶ εἰς τὸν Ἰσοκράτ. Μερ. Β' σ. 41 καὶ 109).

βλίων αὐτῆς ὑπέστη κατὰ καιροὺς διαφόρους μεταβολὰς καὶ παρὰ τὰ Κανονικὰ ὑπῆρχον τὰ Ἐναγινωσκόμενα, παρὰ δὲ ταῦτα τὰ Ἐπόκρυφα, ἕξ ὧν διαρκῶς ἐνοθεύετο ὁ κανὼν. Καὶ ἐπὶ τοῦ μεγ. Ἐθνασίου συνέβαινε τοῦτο εἰσέτι, ὅστις ὑποστηρίζων μόνον τὰ 22 ὡς Κανονικὰ γράφει : «Ἐπειδήπερ τινὲς ἐπιχείρησαν ἀνατάξασθαι ἐαυτοῖς τὰ λεγόμενα Ἐπόκρυφα, καὶ ἐπιμιῆσαι ταῦτα τῇ θεοπνεύστῳ Γραφῇ . . . ἔδοξε κἀμοὶ . . . ἐξῆς ἐκιδέσθαι τὰ Κανονιζόμενα καὶ παραδοθέντα, πιστευθέντα τε θεῖα εἶναι βιβλία»¹. Ἄλλ' ὁ σάλος καὶ ἡ ἐπιβουλὴ ἦν βεβαίως μείζων ἐπὶ τῶν ἀποστολικῶν χρόνων. τούτου ἕνεκα ὁ Παῦλος ἡμιλῶν πρὸς τὸν Τιμόθεον περὶ πονηρῶν ἀνθρώπων καὶ γοήτων, συνιστᾷ αὐτῷ τὴν ἀνάγνωσιν τῶν ἱερῶν γραμμάτων «ἐν οἷς ἔμαθες, λέγων, καὶ ἐπιστώθης, τὰ δυνάμενα σοφῖσαι σε εἰς σωτηρίαν». εἶτα ἐπιφέρει τὸ «Πᾶσα γραφὴ θεόπνευστος καὶ ὠφέλιμος» ἥτοι ἡ οὔσα θεόπνευστος ἐστὶ καὶ ὠφέλιμος· ὅθεν τὸ θεόπνευστος εἰς ἀντιδιαστολὴν πρὸς τὴ μὴ θεόπνευστα· «ἐξ ἀρχῆς γάρ, λέγει ὁ Ζιγαβηνός, καὶ ἄνωθεν ὁ διάβολος παρυσφίστησι τῇ ἀληθείᾳ τὸ ψεῦδος καὶ τῇ ἀρετῇ τὴν κακίαν . . . τοῖς προφήταις οἱ ψευδοπροφηταί, τοῖς ἀποστόλοις οἱ ψευδαπόστολοι καὶ τοῖς ὀρθοδόξοις οἱ ἑτεροδόξοι»². Τὸ ὑπονοούμενον «οὔσα» ἐν τῷ χωρίῳ τούτῳ παρέχει ἡμῖν καὶ ὁ πρῦτανις τῶν ἀρχαίων ἐρμηνευτῶν Ὁριγένης : «ὅτι πᾶσα γραφὴ θεόπνευστος οὔσα ὠφέλιμος ἐστίν· τὸ γὰρ ἐν τῶν δύο δεῖ σε παραδέξασθαι ἐπὶ τούτων τῶν γραφῶν, ἢ ὅτι οὐκ εἰσὶ θεόπνευστοι, ἐπεὶ οὐκ εἰσὶν ὠφέλιμοι, ὡς ὑπολαμβάνοι ἂν ὁ ἄπιστος, ἢ ὡς ὁ πιστὸς παραδέξασθαι, ὅτι ἐπεὶ εἰσὶν ὠφέλιμοι θεόπνευστοὶ εἰσιν»³. Καὶ ὁ Κύρου Θεοδώρητος διαμνημονεύει τῆς περὶ τὸ ῥητὸν διαφωνίας : «Ζητοῦσι δὲ τινες, πῶς εἶπε πᾶσα . . . ἄρα οὖν καὶ αἱ τῶν Ἑλλήνων γραφαὶ θεόπνευστοι, καὶ βιαζόμενοι στίζουσιν εἰς τὸ θεόπνευστος· καὶ φασίν, ὅτι Πᾶσα γραφὴ, ἣτις ἐστὶ θεόπνευστος ἐκείνη καὶ ὠφέλιμος· ἔδει δὲ αὐτοὺς συνιδεῖν, ὅτι εἰπὼν ἄνωτέρω : «τὰ ἱερὰ γράμματα οἶδας» λέγει νῦν ὅτι Πᾶσα γραφὴ. ποία; περὶ ἧς διαλέγεται, περὶ ἧς εἶπεν, ὅτι ἱερὰ· πᾶσα οὖν ἡ τοιαύτη θεόπνευστος καὶ ὠφέλιμος πρὸς πάντα, ἃ ἐξῆς ἐπιφέρει»⁴. Καὶ ὁ Κοραῆς λέγει, ὅτι, «εἰς τὸ πᾶσα γραφὴ ἐδίστασάν τινες, ἂν τὸ ἀναγκαίως ὑπακουόμενον ὑπαρκτικὸν ἐστὶ πρέπει νὰ συναρθῇ μὲ τὸ πᾶσα ἢ μὲ τὸ ὠφέλιμος, ἢ γουν νὰ ἐξηγηθῇ : ὅλη ἡ θεόπνευστος γραφὴ εἶναι

¹ Ἐορταστικὴ ἐπιστ. 39. * Τόμ. Β', ἐκδ. Καλογεροῦ (Ἀθῆναι 1887) σ. 295.

² Τὸ χωρίον τοῦτο ὡς ἐπίσημον μεθ' ἑτέρου τοῦ Κλήμεντος Ἀλεξ. ἀναφέρει ὁ Tischendorf ἐν ταῖς διαφοραῖς τοῦ χωρίου μετὰ παραπομπῆς 2,413 (Novum Testamentum graece . . . editio octava major Vol. II (Lipsiae 1872) σ. 877). ⁴ Ἄπαντα, τόμ. Γ' σ. 849.

προσέτι καὶ ὠφέλιμος, ἢ ὅλη ἡ γραφή εἶν' ἐμπνευσμένη καὶ ὠφέλιμος»¹. Ἐν τέλει πρὸς ἐπίρωσιν τῆς ἐρμηνείας, ὅτι ἐκείνη ἡ γραφή εἶναι θεόπνευστος, ἦν ὁ Θεὸς ἐνέπνευσε τοῖς ἱερεῖς συγγραφεῦσιν, ἦν τὸ ἅγιον Πνεῦμα ἐξήγγειλε (καὶ οὐχὶ πᾶσα), ἀναφέρομεν τὴν μαρτυρίαν καὶ ἐνὸς τῆς Δυτικῆς Ἐκκλησίας πατρὸς: «Unde et in scriptura divina θεόπνευστος, omnis ex hoc dicitur, quod deus inspiret, quae locutus est spiritus»². Ὡς κατακλείδα ἐπὶ τῆς ἐρμηνείας τοῦ πολυθρῦλῆτου τούτου χωρίου ὑπενθυμίζομεν καὶ τὴν κατὰ τὸν μεσαίωνα περίφημον θεολογικὴν ἐπ' αὐτοῦ συζήτησιν γενομένην μεταξὺ τοῦ βασιλέως τῆς Ἀγγλίας Ἰακώβου τοῦ Α' καὶ τοῦ διασήμεου καρδινάλιου Du Perron. Ταύτην βλέπει τις ἐν ἐκτάσει ἐν τῷ σπουδαίῳ βιβλίῳ τοῦ I. Berger de Xivrey, Étude sur le texte et le style du Nouveau Testament (Paris 1856 σ. 90—94). Ὁ βασιλεὺς στηριζόμενος εἰς τὴν ἐρμηνείαν τοῦ Rich. Simon, ὅστις ἠκολούθει ἐν ταύτῃ τῇ Βουλγάτῃ, μετέφραζεν: «πᾶσα γραφή ἁγία εἶναι θεόπνευστος καὶ ὠφέλιμος». Ὁ Du Perron ἔλεγε: διὰ νὰ ἔχωμεν τοιαύτην ἔννοιαν ἔπρεπε νὰ μὴ λέγῃ «πᾶσα γραφή», ἀλλ' «ὅλη ἡ γραφή», καὶ μετέφραζεν: πᾶσα γραφή θεόπνευστος εἶναι ἅμα καὶ ὠφέλιμος», καὶ ὑπεστήριζε τὴν ὑπαρξίν δύο διακεκριμένων στοιχείων ἐν τῇ Γραφῇ, τοῦ θείου καὶ ἀνθρωπίνου (βλ. σ. 93)³. Κατὰ ταῦτα οὐ μόνον ἐκ τῆς σεβαστῆς ἀρχαίας παραδόσεως, οὐ μόνον ἐκ τῆς λογικῆς αὐτῶν τῶν πραγμάτων καὶ τοῦ καθόλου πνεύματος τῶν ἁγίων Γραφῶν, ἀλλὰ καὶ ἐξ αὐτῆς τῆς αὐστηρᾶς γραμματικῆς ἐρμηνείας τοῦ περιζητήτου χωρίου περιτράνωσ καὶ πασιφανῶς ἀποδείκνυται τὸ διμερὲς τῆς θεοπνευστίας τῆς ἁγίας Γραφῆς, τούτου δεδομένου τό τε κῦρος τῶν ἐξ ἀποκαλύψεως μερῶν αὐτῆς κραταιοῦται καὶ καθίσταται ἀπροσμάχητον, καὶ αἱ κατὰ τῶν ἀνθρωπινωτέρων σημείων αὐτῆς ἀντιρρήσεις ὡς ἰστὸς ἀράχνης διαλύονται καὶ τελείως ἐξουδετεροῦνται.

¹ Συνέκδ. Ἱερατ. σ. 326 καὶ παραπέμπει εἰς Rosenmull Schol. in Nov Test. tom. V, σ. 98 προτιμᾷ δὲ τὴν δευτέραν ἐξήγησιν «ὡς ἀπλουστέρα». Ἰσως ἀπλουστέρα, οὐχὶ ὁμως ὀρθότερα ὡς δεικνύει καὶ ἡ ἀποουσία τοῦ καὶ πρὸ τοῦ ὠφέλιμος ἐν πολλοῖς ἀντιγράφοις καὶ ἀρχαίαις μεταφράσεσι βλ. Tischendorf ἐνθ' ἄνωτ. 876.

² Ἀμβρόσιος παρὰ Tischendorf αὐτ. σ. 877. Περὶ τῶν κατὰ τῆς γνησιότητος τῶν δύο πρὸς Τιμόθεον ἐπιστολῶν ἐπιχειρημάτων βλ. Ρενάν, Ὁ ἀπόστολος Παῦλος (ἐλλ. μετάφρ. Βουτσινᾶ, Ἀθῆναι 1923) Τόμ. Β' Τιμ. σ. 19 ἐ. Ἀπόντος μοι παντός σχετικοῦ ἐνταῦθα βοηθήματος, ἀδυνατῶ ν' ἀποφανθῶ περὶ τῆς βασιμότητος αὐτῶν τοῦτο μόνον λέγω ὅτι ἡ ἀνύποπτος χρῆσις τοῦ ἐκ τῆς Β' Τιμ. ἐπιστολῆς ῥητοῦ ἀπὸ τῶν πρώτων χριστ. χρόνων καὶ μέχρι ἐσχάτων εἶναι ἡ τρανωτέρα ὑπὲρ τῆς γνησιότητος ἀπόδειξις (βλ. Δαμαλᾶ ἐρμην. εἰς τὴν Κ. Διαθήκην Τόμ. Α' σ. 462).

³ Περιληπτικῶς μόνον διελέγομεν καὶ λίαν ἐπικαιρῶς, ὡς φρονῶ, ἐν τῇ ἐρμηνευτικῇ ἡμῶν ταύτῃ πραγματεῖᾳ ταῦτα περὶ τοῦ σοβαρωτάτου σημείου τῆς θεοπνευστίας. δηλοῦμεν δὲ ἐπισημῶς, ὅτι χάριν παρέξομεν παντὶ εὐαρεστηθησομένῳ νὰ ἐκφέρει ἐπὶ τῶν ὧδε ἐκτιθεμένων ἀντιρρήσιν τινα, ἦν εὐχαρίστως δημοσιεύσομεν ἐν τῷ Περὶ θεοπνευστίας ἔργῳ ἡμῶν ἵνα καλλίτερον διαλευκανθῇ ἡ σκοτεινὴ αὐτῆ ὑπόθεσις ἐν τῇ Ὁρθοδόξῳ Ἐκκλησίᾳ.

